

Brussel [her]veroverert haar buitenruimte

Conferenties van 25 februari 2014
Agl e DEGROS, Michiel de CLEENE en Luc GWIAZDZINSKI

Sinds twintig jaar geleden de wijkcontracten in het leven werden geroepen, zijn de interventies in de Brusselse openbare ruimte aanzienlijk ge evolueerd. In het begin beperkten ze zich nog tot het louter aanpassen van de wegen, maar vandaag dragen de wijkcontracten bij tot de creatie van volwaardige ontmoetingsplaatsen.

Dit boek belicht de bijzonderheid van de nieuwe werkwijzen die worden ontwikkeld om de Brusselse buitenruimte te (her)veroveren, in het bijzonder: reliance, reflexiviteit en manoeuvreerkunst.

INHOUD VAN HET BOEK

Dit boek handelt over de openbare ruimte die wordt gerealiseerd in het kader van de Duurzame Wijkcontracten (die dit jaar hun 20-jarig bestaan vieren).

Bedoeling is om de Brusselse benadering opnieuw te situeren in een Europese context, focussend op het engagement van de stedelijke beleidslijnen ten aanzien van de ecologische en sociale uitdagingen.

Het boek gaat dieper in op drie nieuwe werkwijzen die Brussel de laatste tien jaar ontwikkelde om deze uitdagingen aan te gaan. Reliance, reflexiviteit en manoeuvreerkunst worden geanalyseerd in het editoriaal en in korte theoretische essays van 10 terreinspelers

die deze werkwijzen toetsen aan de realiteit, niet alleen om de zwakke punten te achterhalen maar ook en vooral om ze te verbeteren en om de stad te verbeteren. Een en ander wordt geillustreerd via 10 projecten die worden gerealiseerd in het kader van de Wijkcontracten..

De inhoudstafel van dit boek ziet er als volgt uit:

Voorwoord (7 pagina's)

- Vier vragen aan de Brusselse minister voor stadsvernieuwing
- Wat is een Duurzaam Wijkcontract?
- Voorwoord

Editoriaal (16 pagina's)

- Studiegebied
- Werkwijzen
- De openbare ruimte ,van concept tot actie op het terrein

Projecten (152 pagina's)

- Park System
- Speeltuin Dubrucq
- Monplaisirlaan
- Houffalizeplein
- Koningin Groenpark
- Gemeenteplein van Molenbeek
- Ruimte Kessels
- Liverpoolplein
- Dissémination Rose
- Loopbrug over de Berenkooi

Essays en ontmoetingen met de terreinspelers (52 pagina's)

- Over reliance: Chris Younès, Benoît Moritz, Xavier Van Der Kelen
- Over reflexiviteit: Pascal Amphoux, Vincent Degruene en Marc Mohy, Pierre Vanderstraeten
- Over manoeuvreerkunst: Luc Gwiazdzinski, Laurence Jenard, Maarten Roels.

BRUSSEL [HER]VEROVERT HAAR BUITENRUIMTE

De titel spreekt van een “[her]verovering” van de buitenruimte omdat we nieuwe ruimten moeten “veroveren” in het dichte stadsweefsel en bestaande openbare ruimten moeten “herveroveren” omdat ze om verschillende redenen niet meer overeenstemmen met de huidige praktijken in deze ruimte. Het werkwoord “veroveren” klinkt enigszins avontuurlijk en bijna krijgshaftig. We gebruiken het in plaats van “creëren” omdat de mensen die op het terrein werken weten dat het realiseren van openbare ruimte in Brussel niet mogelijk is zonder bestrijding van het technocratische denken en de fragmentering van de overheden en het territoriale beheer.

De “openbare ruimte” wordt bovendien opgevat als een plaats van ontmoeting en uitwisseling. Een plaats waar verschillende parcours elkaar kruisen, zich met elkaar vermengen en soms de confrontatie aangaan met elkaar. Een plaats waar cultuur de politiek ontmoet, waar de sociale territoria zich vermengen met de individuele territoria. Hoewel de openbare ruimte vele benamingen en vormen aanneemt (markt- of kerkplein, hoofdstraat, boulevard, voorplein, square, park, tuin...), garandeert ze steeds het bestaan van materiële en immateriële uitwisselingsplaatsen die het private domein overschrijden.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vertonen de openbare ruimten die werden herveroverd in het kader van de Duurzame Wijkcontracten een aantal bijzonderheden, namelijk:

- ze situeren zich in een gebied (Ruimte voor Versterkte Ontwikkeling van de Huisvesting en de Renovatie - RVOHR) in de benedenstad dat wordt gekenmerkt

door een dicht stadsweefsel met veel industriële gebouwen, weinig openbare ruimten en kleine woningen.

- De bevolking neemt er voortdurend toe: ze is kwetsbaar en blootgesteld aan armoede. Deze bevolking is multicultureel (34% van de mensen is afkomstig uit een vijftigtal verschillende landen) en de gemiddelde leeftijd komt er steeds lager te liggen (sterke vertegenwoordiging van kinderen van 0 tot 3 jaar).

Daarom bestaat de grootste uitdaging bij de inrichting van openbare ruimte in dit gebied erin om nieuwe openbare ruimten te “veroveren” (vermeerdering van het aantal vierkante meter voor openbare ruimte) door braakgronden, privépercelen, niet meer gebruikte infrastructures of restanten van infrastructures aan te kopen.

De tweede uitdaging is de “herverovering” van de bestaande openbare ruimten die het vermogen hebben verloren - of zelfs nooit gehad hebben - om een plaats van leven en ontmoeting te zijn in dienst van de gemeenschap.

De laatste tien jaar werden drie nieuwe werkwijzen (reliance, reflexiviteit en manoeuvreerkunst) gehanteerd om van de openbare ruimten echte ontmoetingsplaatsen te maken, stedelijke laboratoria waarmee we de sociale en ecologische uitdagingen kunnen aangaan. Deze werkwijzen vereisen dat er innoverende en vruchtbare oplossingen worden ontwikkeld die zijn aangepast aan hun context.

1. Reliance

Reliance is een werkwijze die verschillende elementen combineert en ruimtelijke, ecologische, functionele en temporele continuïteiten instelt tussen openbaar gemaakte stadsdelen. Openbaar geworden percelen worden verzoend met de stad. Bedoeling is om een continuïteit te genereren in een gefragmenteerd weefsel, en eerder banden te creëren dan limieten op te leggen.

In Elsene bijvoorbeeld is het project “Park System”, een concept van openbare ruimte dat diverse restruimten verenigt en aan elkaar linkt, zoals spoorwegtaluds, parken en tuinen. Zo opent het project de weg naar ecologische (link tussen mens en natuur), ruimtelijke (link tussen kleine projecten en tussen lokale en regionale schaal), functionele (specifieke netten voor de actieve mobiliteit en spelen) en tijdelijke (gefragmenteerde en in de tijd verspreide realisaties) continuïteiten.

Een ander voorbeeld van reliance is de “Montplaisirlaan”, een verkeersader langs de spoorlijnen naar het station van Schaarbeek. Vroeger was deze laan een uitgestrekte parkingzone, maar vandaag werd ze in het kader van het Wijkcontract Prinses Elisabeth (2004-2008) heraangelegd tot een met bomen omzoonde weg met minder parking en meer ruimte voor voetgangers en fietsers. De laan maakt ook deel uit van de 60km van het Brusselse groene wegennet.

2. Reflexiviteit

Reflexiviteit is een werkwijze die “burgerparticipatie” integreert in de regeneratie van ruimten waarvan de inrichting niet meer beantwoordt aan de huidige vereisten. Reflexiviteit is gebaseerd op de opeenstapeling en filtering van ervaringen. Het project vloeit dus niet meer voort uit principes, maar uit ervaringsuitwisseling, een constructieve dialoog tussen officieel erkende deskundigen en terreinspelers met burgerexpertise. Bedoeling is om te werken vanuit concrete problemen zoals die zich stellen in de wijken, en niet vanuit een zogenaamd gekende situatie of gebruiksklare oplossingen.

In Schaarbeek bijvoorbeeld had de “Ruimte Kessels”, een semi-openbare tuin op het binnenterrein van een huizenblok die werd ingericht tot een kindertuin, slechts weinig succes. Dankzij de dialoog met de bewoners en de wijkverenigingen, werd deze ruimte in het kader van het Wijkcontract Lehon-Kessels (2005-2009) heraangelegd tot een groot grasveld met spelen, compostparken en kleine moestuinen dat wordt beheerd door deze zelfde verenigingen en bewoners. De 0,3ha groen brengen de kinderen rechtstreeks in contact met de natuur.

Het Koningin Groenpark is een gelijkaardig voorbeeld. De werkgroepen, die bedenkers en gebruikers samenbrengen, hebben zich gebogen over de zwakke punten, de vormen van overlast en de gebreken die hebben geleid tot de sluiting van het vroegere park, om na te gaan wat de stedelijke en ruimtelijke ambities zouden kunnen zijn om het park opnieuw aan te leggen. Het project is ontstaan uit de lessen die zijn getrokken uit de sociale, ruimtelijke en functionele context die het eigen zijn (zie foto pagina 46).

3. Manoeuvrekunst

Manoeuvrekunst is een werkwijze die stratagemen bedenkt voor het omvormen en het zich toeëigenen van de stedelijke ruimte, om zo een nieuw gebruik te doen ontstaan. Het omvormen van de ruimte en haar meubilair vereist inventiviteit, stratagemen, “listige ingrepen” van de zwakken in de orde die is gevestigd door de sterken. Met een soort van goocheltoer, creëert de manoeuvrekunst een soort van verrassingseffect en verandert ze een onbeduidende, waardeloze plaats in een levendige plek waar mensen samenkomen. Ook tracht de manoeuvrekunst het openbare domein te herwaarderen met een minimum aan middelen (soberheidsbeginsel).

Een voorbeeld van manoeuvrekunst zien we op het “Liverpoolplein” in Sint-Jans-Molenbeek. Aanvankelijk heerste op dit plein een druk autoverkeer, tot het in 2001 werd heraangelegd (gedeeltelijke verbreding van de voetpaden en ingroening). Deze ingreep werkte echter niet in deze wijk waar veel autodealers gevestigd zijn. Een nieuw inrichtingsproject, uitgevoerd in het kader van het Wijkcontract Sluis – Sint-Lazarus (2008-2012), stelde daarom voor om een stuk straat om te vormen tot een plein met stevig stadsmeubilair. Dankzij de manoeuvrekunst kon 918 m² verkeersinfrastructuur worden heroverd om er een ontmoetingsruimte van te maken voor de gebruikers van de wijk. De inrichting gebeurde met materialen die ter plaatse werden gerecupereerd.

In dezelfde gedachtegang werden op verschillende plaatsen in Anderlecht “artistieke banken” geïnstalleerd om onbeduidende ruimten om te vormen tot stedelijke salons (zie foto hieronder). Voor het ontwerp van deze banken werd een wedstrijd uitgeschreven. Niet alleen het esthetische resultaat (de banken zijn origineel en echte blikvangers), maar ook de manoeuvrekunst is hier interessant: uitsluitend met voorwerpen die het midden houden tussen kunst en stadsmeubilair, werd de wegruimte zelf omgevormd en geherwaardeerd zonder al te veel financiële kosten.

Artistieke bank, Anderlecht, Wijkcontract Aumale - Wayez, 2005-2009 © SPKTR Architects.

METHODOLOGIE VAN HET NEMEN VAN FOTO'S

De fotograaf van dit boek, Michiel De Cleene, koos voor een werkmethode waarbij de projecten van openbare ruimten werden gelinkt aan hun context. Zijn foto's tonen eerder "stedelijke landschappen" dan openbare ruimten.

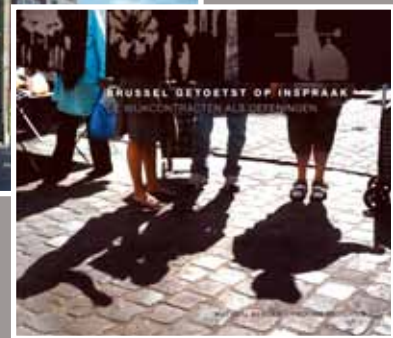
Hij legde ook het accent op het zich eigen maken van het project in de tijd. De gerealiseerde openbare ruimten zijn geen afgewerkte producten, maar evolueren nog steeds met de tijd.

Uiteindelijk resulteerde deze benadering in beelden van het evolutieve proces, de temporaliteit van de stedelijke landschappen. Anders gezegd: de foto's tonen eerder het veranderende dan het veranderde stedelijke landschap.

TIP: EEN REEKS VAN WERKEN OVER DE WIJKCONTRACTEN

Dit boek is het derde in een reeks die gewijd is aan de wijkcontracten.

- Het eerste boek, verschenen in 2007, draagt de titel "In Brussel, dicht bij ons. Architectuur in de Wijkcontracten". De tekst is van Maurizio Cohen en de illustraties van Marie-Françoise Plissart.
- Het tweede boek, verschenen in 2009, is "Brussels getoetst op inspraak". Het werd geschreven door Mathieu Berger en geïllustreerd door Pauline Beugnies.
- Het derde boek, dat we hier bespreken, verscheen in 2014 en is verkrijgbaar voor 25 EUR. ISBN 978-2-930774-00-8.

Contact

Aglaée DEGROS, stedenbouwkundige, auteur van het boek
Bureau Artgineering - Müllerkade, 173 - 3024 EP Rotterdam - Nederland
Tel.: +31 (0)10.24.09.155
E-mail: info@artgineering.nl
www.artgineering.nl

Luc GWIAZDZINSKI, geograaf, medewerker aan het boek
Laboratoire Pacte - Université Joseph Fourier - Grenoble
E-mail: lucmarcg@gmail.com

Michiel DE CLEENE, fotograaf
Wespstraat 63 - 9000 Gent
E-mail: michiel.de.cleene@gmail.com
www.michieldecleene.be